

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/84/44-48>**Nigar Rəhman qızı Hüseynova**

Bakı Biznes Universiteti

doktorant

nigarrahmanovna@gmail.com

QIDA MƏHSULLARINA İNVESTİSİYALARIN CƏLB EDİLMƏSİNİN STİMULLAŞDIRILMASI

Xülasə

Qida məhsullarının istehsalının və məhsul istehsala qədərki bütün mərhələlərinin modernləşdirilməsi bilavasitə yeyinti sənayesinin inkişaf etməsinə təsir edir. Yeyinti sənayesinin modernləşdirilməsi prosesi dedikdə isə müasir texnologiyalardan istifadə edilməsi və istehsal prosesinin innovasiyalaşdırılması başa düşülür və ilk növbədə investisiyaların cəlb edilməsini özündə ehtiva edir.

Yeyinti sənayesinə investisiyaların cəlb edilməsi prosesi və onun stimullaşdırılması, eyni zamanda qeyri-neft sektorunun inkişafında təsir edir. Yeyinti sənayesində investisiyaların cəlb edilməsi mahiyyət etibarilə yeni məhsulun yaradılmasına və bütövlükdə iqtisadiyyatda yeni dəyərin formalaşmasına bilavasitə istiqamətlənir. Dünya təcrübəsində də göstərilir ki, yeyinti sənayesinə investisiyaların qoyulduğu istehsal edilən məhsulun həcmnin artmasına və eləcə də, global bazarda əhəmiyyətli yer tutmalarına şərait yaradır. Yeyinti sənayesi məhsullarının bazarı kifayət qədər parçalanmış xarakter daşıyır. Bu sahədə transmilli şirkətlərin fəaliyyət sahəsində genişlənməkdə davam edir. Lakin transmilli şirkətlər dünya bazarında sənaye məhsulları ilə bağlı öz segmentlərini, daha doğrusu, paylarını sürətlə artırmaqda maraqlıdırlar. Odur ki, respublikamızda qida sənayesi müəssisələrinə investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsi, eləcə də bu sahəyə xarici investisiyaların cəlb edilməsi və bu məqsədlə zəruri stimullaşdırıcı tədbirlərin görülməsi vacib şərtlərdəndir.

Açar sözlər: yeyinti sənayesi, investisiya, stimullaşdırma, qida məhsulları, emal

Nigar Rahman Huseynova

Promoting foreign investment in food products

Abstract

Modernization of the production of food products and all stages before production directly affects the development of the food industry. The process of modernization of the food industry means the use of modern technologies and the innovation of the production process, and it primarily includes the attraction of investments.

The process of attracting investments to the food industry and its stimulation also affects the development of the non-oil sector. Attracting investments in the food industry is essentially directly directed to the creation of a new product and the formation of new value in the economy as a whole. The world experience also shows that investing in the food industry creates conditions for the increase of the volume of the produced products and also for them to take a significant place in the global market. The market of food industry products is quite fragmented. But multinational companies are interested in rapidly increasing their segment of industrial products in the world market. Therefore, the implementation of investments in food industry enterprises in our republic, as well as the attraction of foreign investments in this field and the implementation of necessary stimulating measures for this purpose are important conditions.

Keywords: food industry, investment, stimulation, food products, processing

Giriş

Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi hər bir dövlətin prioritet vəzifələrindən biridir. Bununla əlaqədar bütün ölkələrdə müxtəlif komplekslərin yaradılması ilə bu sahədə ən səmərəli yollar, müasir mexanizmlər təkmilləşdirilir. İnsanların ərzaq məhsullarına olan tələbatı bu sahənin formalaşmasında əsas amil olmuşdur. Akademik Z.Ə.Səmədzadənin də qeyd etdiyi kimi, tarix boyu insanları düşündürən mühüm problemlərdən biri əhalinin ərzaqla təminatı məsələsi olmuşdur (Səmədzadə, 2009: 271). Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmək üçün qida məhsullarının keyfiyyət standartlarına və qida təhlükəsizliyinə uyğun istehsal edilməsi vacibdir (Numanoghlu, 2020:11).

Hər bir ölkənin ərzaq problemi onun aqrar-ərzaq kompleksinin aşağı səmərəliliyi ilə bağlıdır, bu da iqtisadi problemlərə gətirib çıxarır. Bunun üçün xüsusi istehsal planlaşdırılması və proqnozlaşdırılması qida məhsullarının artırılmasına təkan verə bilər (Quliyev, 2020:370). Ərzaq təhlükəsizliyinin həll edilməsi dövlətlərin iqtisadi müstəqilliyini təmin edir. Özünün milli iqtisadiyyatını təmin edən hər bir ölkə öz ərzaq təhlükəsizliyini təmin edə bilər. Ərzaq təhlükəsizliyi ölkənin daxili resursları hesabına əhalini zəruri ərzaq məhsulları ilə təmin edə bilməsidir (İbrahimov, 2016: 161). Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edən əsas sahə yeyinti sənayesidir. Həmçinin kənd təsərrüfatı məhsullarının kompleks inkişaf etdirilməsi hesabına yeyinti sənayesinin də inkişafını təmin etmək olar.

Ərzaq təhlükəsizliyi əhali üçün lazım olan qidaların lazımi miqdarda təmin olunmasıdır. Bu səbəbdən ərzaq təhlükəsizliyini əhalinin qida ehtiyaclarının ödənilməsinə zəmanət vermə qabiliyyəti kimi də qəbul etmək olar (Gordienko, 143:2009). İstehlakçılar bu prosesdə əsas rol oynadığından onların tələbatındakı dəyişiklik istehsal prosesinə də təsir göstərir. Bu sadəcə prosesin gedişatında deyil, həmçinin qiymətlərdə də dəyişikliyə səbəb olur (Aday, 2020:16).

Hər bir sahədə olduğu kimi, yeyinti sənayesində də davamlı iqtisadi inkişafın əsas təminatında investisiya və innovasiya fəaliyyəti mühüm rol oynayır. İnnovasiya və investisiya hesabına yeni məhsul növləri yaradılır. M.K.Vlasov da öz əsərində qeyd edir ki, yeni texnologiyalar və daha da inkişaf etmiş sistemlər tətbiq olunduqda yeni məhsul növləri meydana çıxır və yeni ərzaq bazarının formalaşmasına gətirib çıxarır. (Vlasov, 2017:104). A.F.Abbasovun qeyd etdiyi kimi, ərzaq bazarı yeyinti və ərzaq məhsullarına olan tələbatın təmin edilməsi və həmçinin tələblə təklif arasındakı iqtisadi münasibətlərdir (Abbasov, 2007:325).

İnvestisiya şəraiti sənaye sahələrinin intensiv inkişafı və iqtisadi artımının, iqtisadi təhlükəsizliyin, rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsində, bir çox sosial-iqtisadi problemlərin həllində ölkədəki investisiya şəraiti vacib şərtlərdən biri hesab edilir. Təsədüfi deyildir ki, 1995-ci il 13 yanvarda qəbul edilmiş “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (9) investisiyanın ölkənin iqtisadiyyatına intensiv şəkildə cəlb olunmasına, habelə beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın və integrasiyanın inkişafı üçün səmərəli istifadə edilməsinə yönəldilmişdir. Bu qanunda qeyd olunur ki, investisiya – gəlir (mənfəət) və ya sosial səmərə əldə etmək məqsədilə sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyulan maliyyə vəsaitindən, habelə maddi və intellektual sərvətləridir (Maddə 32, 9.8). İnvestisiya qoyuluşunun alternativ istiqamətləri uzun müddətli istifadə olunan malların, yaxud daşınmaz əmlakın alınması, maddi-texniki bazarın yeniləşdirilməsindən, istehsal fəaliyyətinin genişləndirilməsindən, yeni iş yerlərinin yaradılması və biznesin dəstəklənməsindən irəli gəlir.

İnvestisiya qoyuluşu risklərlə əlaqədardır və düzgün istiqamətlərin seçilməsi daha yüksək gəlir əldə etmək barədə ehtimal, fərziyyə deməkdir. Sahibkar tərəfindən investisiya qoyuluşu müəyyən edilərkən innovasiya obyekti üzrə riskin və vəsaitin mənbəyinin müəyyənləşdirilməsi, investisiyanın tipinin seçilməsi, investisiyanın qoyulması kimi bir sıra şərtlər nəzərə alınır.

Yeniliklər həyata keçirilərkən yeyinti sənayesi müəssisələrinin maliyyə vəziyyətinin təhlili investisiya qoyuluşu zamanı xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Yeniliklər həyata keçirilməzdən əvvəl və sonra həmin müəssisənin vəziyyətini əks etdirən xüsusi göstəricilər və əmsallar sistemi əsas götürülür. Bu məqsədlə satılabilmə və alıcılıq qabiliyyəti göstəriciləri, habelə səhmdar kapitalından istifadənin vəziyyəti geniş analiz edilməlidir.

İnvestisiyaların axının milli iqtisadiyyatda gücləndirilməsi ölkənin iqtisadi siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir. İnvestisiya siyasətinin əsas elementlərindən biri elm tutumlu sahələrin inkişafının intensivləşdirilməsi, başqa sözlə, innovasiyaların dəstəklənməsidir (Hüseynov, 2009:60). İqtisadi siyasətin əsas istiqamətlərindən biri yeyinti sənayesinə investisiyaların cəlb edilməsinin gücləndirilməsidir. Azərbaycanda investisiya siyasətində əsas meyl xammalla – material ehtiyatlarının yeni texniki və texnologiyalar əsasında emal olunması, yüksək keyfiyyətli, rəqabət qabiliyyətli son hazır məhsul kimi ixrac potensialının artırılmasına istiqamətləndirilməlidir. Bu yeyinti sənayesinin çoxsahəli olduğu üçündür.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübələrindən də istifadə etmək qida məhsullarının istehsalı sektoruna investisiya proseslərini həyata keçirərkən vacib şərtlərdəndir. Məsələn, ABŞ və İngiltərə təcrübəsindən yanaşdıqda belə nəticəyə gəlmək olar ki, yeni yaradılmış məhsulu qlobal bazarlara ixrac edərkən əhalinin zövqünə uyğun məhsul çeşidlərindən, eləcə də onların qablaşdırılması prosesindən istifadə edilir. Məhsulların qablaşdırılması zamanı istifadə edilən etikətlərdən yeni məhsulların qablaşdırılması zamanı istifadə edilmir. Bu da istehlakçılarda yeni zövq və yeni məhsula maraq yaradılmasına səbəb olur. Bundan əlavə, prioritet hesab edilən müəyyən xüsusiyyətlər də yeyinti sənayesinə investisiyaların cəlb edilməsi zamanı nəzərə alınmalıdır. Bunlar, ilk növbədə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi şərtlər ənənəvi bazarlardan fərqli olaraq yeni bazarlara daxil olma baxımından müəyyən üstünlüklər vəd edir. Təkcə istehsalın, yəni istehsal axın xətlərinin modernləşdirilməsi deyil, bütövlükdə müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin modernləşdirilməsi də vacib şərtlərdəndir. Elmi texniki tərəqqinin tətbiqini stimullaşdırmaq üçün yeni mexanizmlər yeni elmi fikirlərin yaranmasına və onların yeni texnologiyaya çevrilməsinə təkan verir (Egorshin, 2008:32).

Dövlətin aqrar sahədə investisiya siyasətinin ən mühüm motivlərindən biri aqrar sahədə investisiya cəlb ediciliyinin stimullaşdırılmasıdır. Məhsul istehsalının və keyfiyyətinin artırılması yolu ilə rəqabətə davamlı aqrar bölmə yaradılması dövlətin aqrar sahədə investisiya siyasətinin başlıca məqsədidir. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı istehsalının səmərəliliyini artırmaq və beləliklə də öz müqayisəli üstünlük mövqelərini təkmilləşdirmək potensialına malikdir. Dövlətin investisiya siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri də aqroemal müəssisələrinin yenidən qurulmasına yardımın təmin edilməsidir.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, dövlətin aqrar sahədə investisiya siyasəti kifayət qədər çoxsahəli bir problemi özündə əks etdirir. Bu, ilk növbədə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılması və onun səmərəliliyinin yüksəldilməsi ilə bağlı olmaqla yanaşı, eyni zamanda aqrar emal müəssisələrinin modernləşdirilməsini özündə ehtiva edir və eləcə də kənd təsərrüfatında suvarma və drenaj şəbəkəsini, meliorasiya tədbirlərinin gerçəkləşdirilməsi də daxil olmaqla, bütövlükdə insional mexanizmlərini də öz əhatə dairəsinə alır.

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilənləri ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, aqrar sahədə investisiya cəlb ediciliyinin stimullaşdırılması istiqamətlənmiş tədbirlərin özü də kifayət qədər mürəkkəb və çoxsahəli bir prosesdir. Belə ki, bu prosesin tərkibinə aqrobiznes şəbəkəsinin müasir dünya standartlarına uyğunlaşdırılması və onun yenidən qurulması təşkil edir.

İlk növbədə, qida məhsulları bazarına daxil olmaq və bu bazarda möhkəmlənmək investisiya cəlb ediciliyinin yüksəldilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin əsas məqsədini təşkil etməlidir. Bu baxımdan investisiyaların cəlb edilməsi zamanı mühüm motivlərdən biri emal sənayesinin rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi və bütövlükdə bazara çıxış imkanları ilə bağlı zəruri marketinq tədbirlərinin gerçəkləşdirilməsidir. İnvestisiyalar elə istiqamətlənməlidir ki, yeni məhsulların yaradılması, eləcə də təkmilləşdirilmiş məhsulların yaradılması prosesi baş versin, bu isə bazarda həmin məhsulların cəlb ediciliyini artırmağa imkan versin. Belə ki, investisiya cəlb edilməsi mahiyyət etibarilə ölkədə ÜDM-in artımına, həm də adambaşına düşən ÜDM-in artımına gətirib çıxarır. Əslində son istehlakçı bütövlükdə modernləşdirilmiş məhsulu istehlak edərkən məmnun qalmalı və yenidən həmin məhsula tələb yaranmalıdır. Bütün bunlardan dolayı qeyd etməliyik ki, yeyinti sənayesində istehsal edilən məhsullar keyfiyyəti olmalı və qiymətləri

istehlakçıların həm alıcılıq qabiliyyətinə, həm də zövqlərinə uyğun gəlməli, həmçinin ekoloji cəhətdən təmiz olmalı və kimyəvi preparatlardan kifayət qədər uzaq olmalıdır.

Beləliklə, emal sənayesində investisiya cəlb edilməsinə stimullaşdırılarkən investisiya cəlb edildikdən sonra istehsal prosesi həyata keçirilməli və zəruri marketinq operatorları formalaşdırılmalıdır. İstehsal edilən rəqabətə davamlı məhsulların bazarda möhkəmlənməsinə həm topdansa təşviş və həm də pərakəndə operatorların mövcudluğu əlverişli şərait yarada bilər.

Dünya praktikası göstərir ki, emal sənayesinə investisiya proseslərinin cəlb edilməsi istiqamətində kompleks zəruri tədbirlər bir-birlərinə nəinki uyğun gəlməli, eyni zamanda bir-birlərini tamamlamalıdır. Xüsusilə xarici investorların cəlb edilməsi zamanı ölkə iqtisadiyyatında, yəni milli iqtisadiyyat çərçivəsində əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması, eləcə də infrastruktur sisteminin müasir tələblərə cavab verməsi vacib şərtlərdən biridir. Xarici investorlar, ilk növbədə, əlverişli biznes mühitinə malik olan ölkələrin iqtisadiyyatına daha çox investisiya yönəltməyi üstün tuturlar. Dövlət tərəfindən milli iqtisadiyyata inzibati müdaxilə proseslərinin həyata keçirilməməsi əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılmasının səciyyəvi cəhətidir. Əksinə dövlət tərəfindən iqtisadiyyatın inkişafının stimullaşdırılmasına, iqtisadi artımın gücləndirilməsinə istiqamətləndirilmiş fəaliyyət gerçəkləşdirilir. Əlverişli biznes mühiti investisiya cəlb edilməsinin stimullaşdırılmasında əhəmiyyətli faktorlarından biridir. O, eyni zamanda dövlətin siyasi iradəsindən də bilavasitə asılıdır. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən siyasət, ilk növbədə, mülkiyyətin və investorların maraqlarının və hüquqlarının müdafiə edilməsinə istiqamətlənmiş fəaliyyəti özündə etivə edir. İnvestorlar əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması nəticəsində bu və ya digər ölkənin iqtisadiyyatının ayrı-ayrı sektorlarına maraq göstərir.

Əlverişli biznes mühiti formalaşdırmaqla məhz investisiya cəlb edilməsinə daha çox inkişaf etmiş ölkələr malik olurlar. Həmin ölkələr eyni zamanda kapital ixracı da həyata keçirirlər. Lakin inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyəti indeksi aşağı olması və eləcə də əlverişli biznes mühiti baxımından inkişaf etməkdə olan ölkələr kifayət qədər uğurlar əldə edə bilməməsi problemdir. Bu prosesi səciyyələndirən ən mühüm cəhətlərdən biri həmin ölkələrdə inzibati müdaxilə proseslərinin əhəmiyyətli rol oynaması, eləcə də iqtisadiyyatın korrupsiyalanması hesab olunur.

Xarici investisiyaların cəlb edilməsinə stimullaşdırılarkən iki amil nəzərə alınmalıdır. Birincisi, əlverişli biznesin daxili mühiti, ikincisi isə əlverişli biznesin xarici mühitidir. Əlverişli biznes mühitinin daxili faktorları, ilk növbədə, müəssisədə təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri mümkün şəraitdən başlayır. Maddi-texniki resurslarla təchizatı, eləcə də əsas fondların strukturu, məhsulun keyfiyyəti ilə bağlı həyata keçirilən zəruri tədbirlər və s. ön plana çəkilir. Eyni zamanda müəssisənin daxili mühit faktorları içərisində istehsal edilən məhsul səviyyəsi də ön plana çəkilən faktorlardandır. Xarici amillərinə isə malgöndərənlər, rəqabət aparan təsərrüfat subyektlərinin bazarda mövqeyi, eləcə də iqtisadiyyatın inhisarlaşma səviyyəsi, bundan əlavə dövlət tərəfindən həyata keçirilərkən gömrük, pul krediti, vergi, sosial və elmi-texniki siyasət mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Yeyinti sənayesində investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılmasının mühüm istiqamətlərə, misal olaraq respublikamızda fəaliyyət göstərən emal müəssisələrinin, eləcə də xarici şirkətlərlə yaradılan birləşmiş müəssisələrin fəaliyyətində daha çox yerli kənd təsərrüfatı xammalından istifadə edilməsi və infrastrukturun keyfiyyətinin yüksəldilməsini göstərə bilər.

İnvestisiya cəlb edilməsinin yüksəldilməsi, mahiyyət etibarilə istehsalın iqtisadi səmərəliliyinə əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir göstərə bilər. İqtisad elmlər doktoru professor İslam İbrahimovun fikrincə, aqrar sahəyə investisiya qoyuluşunun zəruriliyi və spesifik xüsusiyyətləri bu sahədə istehsalın iqtisadi səmərəliliyini şərtləndirir. Kənd təsərrüfatında investisiyaların həcmi artırılmasına stimulun az olması bu sahənin kifayət qədər riskli olması ilə əlaqədardır. Aqrar sahədə spesifik xüsusiyyətlərlə əlaqədar sahəyə investisiya yönəldilməsinə maraq aşağıdır (İbrahimov, 2016:102).

Bütün dünyaya məlumdur ki, Azərbaycan Böyük Vətən müharibəsi ilə öz tarixi zəngin torpaqlarına qovuşmuşdur. Yeyinti sənayesinin inkişafı ilə bağlı işğaldan azad edilmiş ərazilərin

(İAEƏ) (Qarabağ) rolu artır. İAEƏ-də ərzaq siyasətinin həyata keçirilməsi kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsini şərtləndirir (İbrahimov, 2022:116).

Nəticə

Yeyinti sənayesinin inkişafı baxımından yanaşdıqda, xarici investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılmaq üçün respublikamızda fəaliyyət göstərən emal müəssisələrinin, eləcə də xarici şirkətlərlə yaradılan birgə müəssisələrin fəaliyyətində daha çox yerli kənd təsərrüfatı xammalından istifadə edilməsi ön plana çəkilməlidir və bu baxımdan dövlət tərəfindən zəruri stimullaşdırıcı tədbirlər görülməlidir. Məhz xarici investisiyaların cəlb edilməsində, eləcə də bu sahədə həyata keçirilən digər stimullaşdırıcı tədbirlərin gerçəkləşdirilməsində daxili xammaldan istifadə edən müəssisələr üçün müəyyən əlavə vergi güzəştlərinin tətbiq edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər. Emal müəssisələri daxili kənd təsərrüfatı xammalına üstünlük verdikləri halda bütün bunlar kənd təsərrüfatının davamlı inkişafının təmin edilməsinə, eləcə də onların rentabelli təsərrüfat maliyyə fəaliyyəti gerçəkləşdirilməsinə əlverişli şərait yarada bilər.

Ədəbiyyat

1. Səmədzadə, Z.Ə. (2009). Çin qlobal dünya iqtisadiyyatında. Bakı: Elm və təhsil, 608 s.
2. Numanoghlu, N. (2020). TUSIAD. Agriculture and Oida. Report diary.
3. Quliyev, E.A. (2020). Qida təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi problemlər və strateji istiqamətləri. Monoqrafiya. Bakı: Kooperasiya nəşriyyatı, 463 s.
4. İbrahimov, İ.H. (2016). Aqrar sahənin iqtisadiyyatı. Monoqrafiya. Bakı, 655 s.
5. Gordienko, D.V. (2009). Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti gosudarstva. INFRA_M, 224 s.
6. Aday, S. (2020). Food quality and safety, 180 s.
7. Vlasov, M.K. (2017). Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti: uchebnoe posobie, ST/Peterburgs, 220 s.
8. Abbasov, A.F. (2007). Ərzaq təhlükəsizliyi. Bakı: "Nasir" nəşriyyatı, 602 s.
9. İnvestisiya fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (1995). 13 yanvar.
10. Hüseynov, T.H. (2009). Azərbaycanda investisiyalar: gəlirlər, investisiyalar, sənayeləşdirmə, məşğulluq. Bakı, 380 s.
11. Egorshin, A.P. (2018). Osnovy menecmenta: Uchebnik dlya vuzov, 320 s.
12. İbrahimov, İ. (2022). Regionların və işğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişaf istiqamətləri. Monoqrafiya. Bakı: "Kooperasiya" nəşriyyatı, 240 s.

Rəyçi: i.e.f.d. Aqil Qurbanov

Göndərildi: 30.08.2022

Qəbul edildi: 22.10.2022